

„Semmit sem tudunk Seusóról”

Interjú Szilágyi János György művészettörténész- órkutatóval

INTERJÚ - LVIII. évfolyam, 17. szám, 2014. április 25.

„Jól látja, semmi biztosat nem tudunk. Egyetlenegy konkrét támaszpont van, a Pelso felirat, amely azt bizonyítja, hogy akinek eredetileg ajándéku szánták ezt az edényt, valahol Pannóniában, a Balaton északi partján élt. Ez az egyetlen konkrétum, amelyet bizonyítani lehet. A többi darabot – de ezt őszinte pillanataikban a magyar kutatók is kimondják – enélkül akárhol találhatták volna a birodalomban” – állítja Szilágyi János György, aki 1992 előtt négy évtizeden át volt a Szépművészeti Múzeum antik gyűjteményének a vezetője, és aki harminc éve, amikor Kaliforniában, a Getty Múzeumban véletlenül találkozott a Seuso-kincessel, felfedezte annak pannóniai vonatkozásait. Szerinte a kincs teljes értékeléséhez „az egésznek kellene a birtokában lenni, vagy legalábbis kutathatóságának a birtokában”.

- Tanár úr hogyan fogadta, hogy a Seuso-kincset alkotó tizenöt tárgyból nyolcat megvásárolt a magyar állam? És Ön tudja, kinek a birtokában van a lelethez tartozó többi hét ezüstitál, -kancsó és -vödör?

- Azt sem tudom, hogy hol maradtak, és azt sem, egyáltalán mi maradt. Ami életveszélyes, hiszen a lelet feldarabolásával a tárgyak együvé tartozásának bizonyítékai is semmivé válhatnak, miközben a Seuso-kincs jelentőségének teljes értékeléséhez – amely nemcsak Pannónia, hanem az egész késő-császárkori Róma, tehát az egész birodalom művészete, kultúrája szempontjából is komoly adatokat tartalmazhat – az egész kincsnek kellene a birtokában lennünk. Vagy legalább kutathatóságának a birtokában.

- Ez akár azt is jelentheti, hogy a Seuso-kincs részeire hullik, egyes darabjai eltűnnek a szemünk elől, és mint egységes lelet megszűnik létezni?

- Egy nem tudom, mennyire hiteles megjegyzés szerint a leletkincs másik hét darabján pillanatnyilag teljesen átláthatatlan módon osztoznak a tulajdonosok és azok hozzátartozói. Hogy ezeket még össze lehet-e gyűjteni és meg lehet-e vásárolni, arról fogalmam sincs. De mindent meg kellene tenni, ami erőnkől telik, hogy teljessé tegyük a kincset. Így sem tudjuk már, hogy abban az üstben, amiben állítólag megtalálták őket, mi volt még.

- Az legalább biztos, hogy a Parlamentben kiállított edények összetartoznak?

- Egyáltalán nem biztos. Gondolom, valószínű, de bizonyíték nincs rá.

- Jól tudom, hogy épp harminc éve tanár úr volt az a magyar kutató, aki – miközben legális körülmények között első magyarként találkozott a Seuso-kincessel – felfedezte annak pannóniai vonatkozásait?

- Annyira érdektelen a történet, hogy akár el is mondhatom. 1984 elején, amikor a Getty Múzeum meghívására ösztöndíjas kutatóként Malibuban voltam – akkor még ott volt a gyűjtemény központja –, és az antik gyűjteményt tanulmányoztam, egy délután azt mondta nekem a gyűjtemény vezetője, régi kollégám és barátom, Jiří Frel, korábban a prágai Károly Egyetem klasszika-archeológus professzora,

nagyszerű kutató, aki a 68-as szovjet megszállás után emigrált és került a Metropolitan Múzeumon keresztül a Getty Múzeumba, amelynek antik gyűjteményét Amerika harmadik legnagyobb antik gyűjteményévé fejlesztette: „Ha valami szépet akarsz látni, gyere gyorsan! Most döntöttünk egy ezüstkincs megvásárlásáról, van rá fél órád, hogy megnézd, mielőtt elcsomagolják...”

Ott volt tehát előttem mind a tizennégy darab – az üstre nem emlékszem –, és amint fölvettem az egyik tálat, rögtön feltűnt rajta a Pelso felirat. „De hiszen ez volt a Balaton neve az ókori Rómában!” – mondtam Jiřínek, amire ő elrohant, hogy a lexikonban utánanézzon a Pelso címszónak. És akkor azonnal visszaadták a felajánlónak a tárgyakat.

- Tehát visszaléptek az üzlettől?

- Igen, a Getty Múzeum azonnal visszalépett a Seuso-kincs megvásárlásától.

- Ki volt az eladó?

- Arra már nem emlékszem, annyi bizonyos, hogy a kincs libanoni attesttel rendelkezett. Ez ugyanis nem sokkal a nagy és véres libanoni háború után történt, amikor – a helyzetet kihasználó és azzal visszaélő műkereskedők „jóvoltából” – rendszeresen bukkantak föl értékes tárgyak libanoni attestekkel, amelyek azonban gyakran bizonyultak hamisnak. Ez egyébként hamarosan erről a libanoni attestről is kiderült.

- Mit tett tanár úr ezután? Mit gondolt a tárgyról, a kincsről?

- Őszintén szólva semmit. Hogy az egyik tálon a Pelso felirat szerepel, azt nagyon érdekesnek találtam, de – mivel nem Pannónia a szakterületem – tovább nem foglalkoztatott a dolog. Viszont amikor hazajöttem, föl hívtam az erre legilletékesebb személyt, Mócsy András figyelmét, aki akkor Pannónia legjobb szakértője volt, elmondtam neki az esetet, és megmondtam, hova kell a fényképekért fordulnia. Ő pedig írt egy cikket a Seuso-kincsről. Ez '84-ben történt.

- Tehát nem volt megrendülve attól, hogy valami rendkívüli, egyedülállóan értékes kincsre bukkant...

- De igen, bár nem volt egyedülálló. Nem mondom, hogy mindennapi volt, de ismerünk ebből a korból más jelentős kincsleleteket is német, angol és más gyűjteményekben, a legnagyobb a svájci Kaiseraugstban több mint kétszáz darabból áll, külön múzeumot építettek neki. De mondom, én tovább nem foglalkoztam ezzel a dologgal, és az ügy el is aludt egészen 1990-ig. Azt is csak később tudtam meg, hogy közben egy Wilson nevű ember, aki korábban a Sotheby's igazgatója volt, megvásárolt néhányat a tárgyak közül, mert üzleti fantáziát látott bennük, majd rábeszélte Lord Northamptont és egy harmadik személyt, hogy szálljanak be az üzletbe. Később együtt létrehoztak egy alapítványt, és 1990-ben a Sotheby's-nél árverésre bocsátották a tárgyakat.

- Az akkor még nem merült fel, hogy ezeket a tárgyakat valahol Magyarországon találták, és ezért minket illetnek?

- Miért merült volna fel? A Pelso felirat volt az egyetlen konkrét utalás Pannóniára, de ez nem döntő bizonyíték. Ahogyan az sem, hogy egy Seuso nevű magas rangú római tisztviselő, akinek a tálat dedikálták, a IV. században nagy valószínűséggel valahol a Balaton környékén élt, hiszen a tálat el is ajándékozhatta, ezeket a Római Birodalomban ugyanis ide-oda ajándékoztatták. Sőt, az is lehet, hogy Seuso már rég nem is élt, amikor a kincset elásták. Ki tudja?! Hiszen semmit nem tudunk Seusóról, kivéve azt, hogy ez volt a neve. Ami pedig a tárgyak készítőit, illetve a műhelyt illeti, ahol készülhettek, azt biztosan tudjuk, hogy Pannónia területén a késő római korban ilyen nem volt.

- Ezek szerint addig semmi nem utalt arra, hogy a kincs darabjai Magyarország területén kerültek elő a földből, még akkor sem, amikor 1990-ben a Sotheby's-nél árverésre bocsátották, majd mindjárt zárolták is a tárgyakat.

- Amikor '90-ben a Sotheby's meghirdette az árverést, majd New Yorkban kiállította a tárgyakat, és a fotók bejárták a világot, a Nemzeti Múzeum illetékes régészei megállapították, hogy nagy valószínűséggel ugyanarról a kincsről van szó, amelyet én Malibuban láttam, illetve amelyről aztán Mócsy tanulmányt írt, de még mindig nem merült fel, hogy a lelőhelye Magyarország lett volna. Ráadásul hamarosan az árverést is lefűjték - miután a kincs tulajdonjogára először Libanon, majd Jugoszlávia is bejelentette az igényét, és a tárgyakat New York állam bírósága zárta.

És itt lépett közbe a világtörténelem. Tudniillik 1989-ben megszűnt Magyarországon a szovjeturalom, és ezzel hivatalosan megszűnt a politikai rendőrség is, és akkor néhány szülő, akinek katona fia a '80-as években öngyilkos lett, a nyilvánossághoz, majd a nyomozó hatóságokhoz fordult, mondván, nem hisznek fiuk gyanús körülmények között elkövetett öngyilkosságában, és ezért kérik az ügy kivizsgálását. Közéjük tartozott egy Sümegh József nevű szerencsétlen kőműves gyerek is, akit a leszerelése előtti utolsó napok egyikén felakasztva találtak abban a pincében, amiről most azt mondják, hogy ott volt elásva a kincs. Ráadásul ez idő tájt mindenféle szóbeszéd terjedt el a környéken arról, hogy ez a fiatalember nem sokkal azelőtt, hogy behívták katonának, valami kincset talált. Bizonyíték máig sincs arra, hogy talált volna ilyesmit, és ha talált is, az épp ez a kincselet lett volna, Magyarország mégis e vélelem alapján jelentette be 1991 végén - Libanon és Jugoszlávia után - a kincs tulajdonjogára vonatkozó igényét.

- Tanár úr nem hiszi, hogy a fiú halálának köze volt a kincshez?

- Én csak azt mondom, hogy lehetséges, sőt valószínű, de nincs rá bizonyíték.

- Ezzel, tehát a perdöntő bizonyítékok hiányával magyarázza a '93-ban véget ért per elvesztését is? Hogy a New York-i székhelyű bíróság - azután, hogy Libanon peren kívül megállapodott a tulajdonossal - sem Horvátország, sem Magyarország tulajdonjogát nem látta megalapozottnak?

- A bíróság azt kérdezte: tudják-e kétséget kizáróan bizonyítani, hogy a kincset valóban abban a pincében ásták ki? Mire azt mondták a magyarok, hogy nem. Tudják, hogy eredetileg hol ásták ki? Nem. Csak sejtik. Ez ugye nem bizonyíték. A per fő tárgya egyébként nem ez, hanem az volt, hogy Lord Northampton jó- vagy rosszhiszeműen lett-e birtokosa a tárgyaknak.

- Mert ha bizonyítani tudja, hogy jóhiszemű volt, akkor a tulajdonjog az övé marad?

- Nem, ha bebizonyosodik, hogy nálunk volt a kincs lelőhelye, azt akkor is vissza kell szolgáltatnia, ha jóhiszemű volt, de csak ha kifizetjük az árát. És mivel a lord természetesen azt mondta, hogy fogalma sem volt róla, hogy a kincs Magyarországról származik - mi mást is mondhatott volna? -, a bíróság a javára döntött. Lehet, hogy tényleg nem tudott róla.

- Az mivel magyarázható, hogy a bíróság nem engedte a magyar félnek előterjeszteni a bizonyítékait? Például nem engedte összehasonlítani a feltételezett lelőhelyről származó talajmintákat a tárgyakon találtakal, illetve nem tekintette bizonyítéknak a Nemzeti Múzeumban őrzött, és nagy valószínűséggel a tárgyegyütteshez tartozó, egykor az inkriminált pince közelében talált, hasonló korú ezüstállvány anyagának a Seuso-kinccsel azonos összetételét, stílusuk hasonlóságát. Tehát a magyar fél nem tárhatta a bíróság elé ezt a két állítólag perdöntő bizonyítékot.

- És miért nem? Mert ezek nem perdöntő bizonyítékok. Ezek a tárgyak szerintem is összetartozhattak, de nem tudom bizonyítani.

Nézzük a talajmintákat: mi derül ki ezek elemzéséből? Hogy az üst szélén, amelyben állítólag a kincsek voltak, olyan földmaradványok maradtak, amelyek azonosak annak a pincének a földjével, ahol az állítólagos megtalálót, Sümegh Józsefet fölakasztva fedezték fel. De honnan tudjuk, hogy a Seuso-kincs tényleg abban a pincében volt? Nem tudjuk, csak gondoljuk. És azt honnan vesszük, hogy ugyanez a földösszetétel máshol nem fordul elő Európában?

Vagy nézzük az edénytartó állványt, az úgynevezett polgárdi quadripust, amely állítólag ugyanolyan összetételű ezüstműből van, és nagy valószínűséggel ugyanabból a műhelyből származik, mint a Seuso-kincs. Csakhogy ugyanabból a műhelyből származnak Európa más pontjain talált darabok is, úgyhogy – ezt mondta a bíróságnak is – ez nem bizonyíték. Ráadásul – amint már beszéltünk róla – a mester nem Pannóniában élt, a műhelye nem Pannóniában volt.

- A bronzüst viszont, amely állítólag az ezüstműveket tartalmazta, Pannóniából való.

- Igen, az aligha vitás. De biztos, hogy a tárgyak mind ebben az üstben voltak?

- Nem biztos? Állítólag ezüstlenyomatok vannak az üstben.

- De mit bizonyítanak az ezüstlenyomatok? Feltéve, hogy azok. Honnan tudjuk, hogy ha azok is, ezekről a darabokról való? Hiszen – nem győzöm ismételni – ezek a darabok nem Pannóniában készültek. Tehát ez nem bizonyíték, csak feltevés.

- Mit gondol tanár úr a kincset állítólag megtalált fiatal ember rendkívül gyanús, négy nappal a leszerelése előtt bekövetkezett haláláról – egy pincében, amelynek padozatán a későbbi nyomozás során egy, az ezüstműveket tartalmazó üst formájával és méretével megegyező, kiásott majd betemetett gödröt találtak?

- Tegyük fel, ahogy egyébként én is gondolom, hogy a kincslelet azonos azzal, amelyet a szerencsétlen fiú megtalált, és emiatt akasztották föl. És tegyük fel, hogy tanúk is akadnak, akiknek állítólag beszélt egy kincsről. De hogyan lehet mindezt hitelt érdemlően bizonyítani a bíróságnak előtt? Sehogyan. Az én verzióm egyébként az, hogy mivel ez a terület fontos katonai támaszpont volt, és ezért mind a szovjet, mind a magyar elhárítás szigorúan szemmel tartotta, innen nem lehetett félmázsás ezüstműveket csak úgy, azok tudta nélkül kicsempészni.

- A tudtuk nélkül nem, de ők maguk bármikor kivihették.

- Sőt, közismert, hogy ez afféle „mellékfoglalkozásuk” is volt: a Dunántúlon talált értékes és piacképes leletek Bécsen keresztül értékesítése. Én ezt már első meghallgatásomkor is mondtam a nyomozóknak: hogy amennyiben a kincslelet valóban innen származik, akkor a tetteseket, akik feltehetőleg kivégezték ezt a szerencsétlen embert, hogy Bécsben maguk értékesíthessék a kincset – mert annak darabjai Bécsben bukkantak fel először – a szovjet elhárítás tisztjei vagy megbízottai között kell keresni, akik szabadon mentek át diplomáciai járműveikkel a határon. Majd néhány évvel később, amikor már a New York-i per tárgyalására készültek, és megint eljöttem hozzám a nyomozók, meg is kérdeztem tőlük, utánanéztek-e ennek. Amire kis zavar után egyikük azt válaszolta: egy alezredes neve fölmerült ugyan, de aztán ezt a verziót elejtették.

- Beszéljünk végre a kincs most Magyarországra került nyolc darabjáról: hogyan illeszkednek ezek a lelet egészébe, és mit gondol tanár úr a tudományos jelentőségükről?

- Még ha szokatlan is a kérdés, eddig ugyanis a kincslelettel kapcsolatban mindenki csak a tulajdonos kilétére koncentrált, és nagyon keveset foglalkoztak a kincslelet tudományos, művészeti, kulturális és egyéb jelentőségével, hamarjában két olyan szempontot is tudok mondani, amelyekről szerintem különlegesen érdekes ez a tárgygyűjtemény. Feltéve – mondom még egyszer –, ha tényleg egységes kincsletről van szó, ami egyébként egyáltalán nincs bizonyítva. És szintén nincs bizonyítva, de ezt is elképzelhetőnek tartom, hogy ez egy nagyobb kincslelet része. A Seuso-tál egyik különlegessége a Pelso feliraton kívül, hogy a medaliont körbe vevő latin nyelvű felirat – amely azt a kívánságot tartalmazza, hogy a tál, amely ajándék a kísérő edényekkel (*vascula*) együtt, szolgáljon Seuso és leszármazottai örömére még sok évszázadig – egy Krisztus-monogramot tartalmaz. Ami azt jelenti, hogy a megajándékozott, vagy aki ezt az együttest neki megrendelte, keresztény volt. Mégis, a kincs tizennégy tárgyából nyolcon az összes figurális ábrázolás pogány.

**- A görög mitológiából való személyek és történetek, Dionüszosz, Héraklész és mások.
Miért különös ez?**

- Épp mert - keresztény terminológiával - pogány. Az persze önmagában, hogy a görög-római mitológiát Pannóniában ismerték, nem újdonság, elég csak a Meggyfa utcai Hercules mozaikra vagy az aquincumi Dirké-mozaikra emlékeztetni. De feltétlenül vizsgálatot érdemel, miért csak görög mitológiai ábrázolásokkal díszített edényeket vásárol egy keresztény megrendelő, holott akkor már volt keresztény ikonográfia, elég csak a Jónás és a cethal szarkofágokon is többször ábrázolt jelenetére gondolnunk. Ezek szerint a IV. században, amikor a római birodalomban a kereszténység még csak pár évtizede volt elfogadott vallás, nem éreztek ellentétet görög mitológia és keresztény vallás között, és ennek az egyébként ismert ténynek ezek az edények páratlan dokumentumai. Pannónia kereszténységét feldolgozták már, Nagy Lajos klasszikus munkájától, a *Pannonia Sacra*tól kezdve sokan foglalkoztak ezzel, de ezt a képet rendkívüli módon árnyalja a Seuso-lelet, persze, csak ha - megint hozzáteszem - valóban egy lelet.

A másik, a kultúrával kapcsolatos kérdés a felirat rendkívül provinciális latinsága. Az egész afféle „balmaz-újvárosi” latinsággal van megírva, miközben a megrendelő hangsúlyt helyezett arra, hogy a felirat latin, mégpedig verses latin legyen. De hogy jutott el ez a felirat mondjuk Thesszalonikibe vagy Sirmiumba, ahol a tálat készíthették, és ki írta? Az biztos, hogy Seuso neve benne van, tehát a megrendelő ismerte. De hogyan képzeljük ezt el? Nem tudok válaszolni rá, de a kérdést érdemes megvizsgálni. Lehetséges, bár nem valószínű megoldás, hogy a műhely azt mondta: „Itt vannak a kész feliratok, tessék a mintakönyvből kiválasztani, amelyik tetszik, és amelyikbe ez a név beleillik.”

- Maguk az edények, például a Seuso és a Pelso szavakat tartalmazó vadásztál is olyan provinciális alkotás, mint amilyenek a felirat latinságát leírta?

- Nem, az jó munka. Nem a legjobb a kincsleletben, de azért tisztességes munka. Persze, még hátra van az anyag művészettörténeti elemzése, ami egyelőre azért nehéz, mert a művészettörténetileg legfontosabb darabok túlnyomórészt nincsenek a megvásárolt hét ezüstedény között, pedig épp azok lennének - feltéve, hogy a kincslelethez tartoznak - hallatlanul érdekesek Pannónia IV. századi művészeti ízlésére vonatkozóan.

És föl kell deríteni az ikonográfiájukat, hogy miért épp ezek a mítoszok voltak elterjedtek; Achilleus élete mint téma például rendkívül népszerű volt a IV. századi ókeresztény tálakon. De ezeknek a tárgyaknak a művészettörténeti, stilisztikai és ikonográfiai értelmezése Pannónián túlmutató jelentőséggel is bírhat. Hogy miért épp ezeket választották ki, hogy milyen mintakönyvből választották ki őket, milyen kulturális körben terjedtek el: ezek mind olyan kérdések, amelyek megválaszolásához nagyon sokat jelenthet a teljes Seuso-kincs feldolgozása. Akárhogyan is tehát, a Seuso-kincs értékeléséhez, ami nemcsak Pannónia, hanem az egész birodalom művészete és kultúrája szempontjából is komoly adatokat tartalmazhat, az egésznek kellene a birtokában lenni, vagy legalábbis a kutathatóságának a birtokában. Ezért mindent meg kellene tenni, ami erőnkől telik, hogy teljessé tegyük a kincset.

- Állítólag egy ilyen kincsleletben általában mindenféle más is van, evőeszközök, tányérok, poharak.

- Nagyon jól mondja azt, hogy ebben a súlypont azon van, hogy állítólag. Tudniillik senki nem kötelezte a kincslelet elrejtőjét, hogy mit tegyen a kincsleletbe. A latin felirat mindenestre csak edényekről beszél.

- De akkor mégis mit gondoljunk a kincsről? Hiszen sem az nem biztos, hogy az eddig ismert tizenöt edény összetartozik, sem az, hogy a megvásárolt nyolc. Abban sem lehetünk biztosak, hogy ez a nyolc összetartozik a másik héttel, és abból sem tudunk következtetni semmire, ha a tizenöt együtt a birtokunkban van. Illetve sok mindenre tudunk következtetni, de nem arra, amiért annyira örülünk a megszerzésének.

- Jól látja, semmi biztosat nem tudunk. Egyetlenegy konkrét támaszpont van, a Pelso felirat, amely azt bizonyítja, hogy akinek eredetileg ajándéku szánták ezt az edényt, valahol Pannóniában, a Balaton északi partján élt. Ez az egyetlen konkrétum, amit bizonyítani lehet. A többi darabot - de ezt őszinte pillanataikban a magyar kutatók is kimondják - enélkül akárhol találhatták volna a birodalomban. Ezért gondoltam én kezdettől fogva - amit egyébként már az első meghallgatásom alkalmával felvettem a nyomozóknak is -, hogy ezeket az edényeket mi csak megvenni tudjuk. Ha csak nem kerül elő - és ez a lehetőség még mindig nyitva áll - valami valóságos bizonyíték.

- Mi lehetne ilyen valóságos bizonyíték?

- Például, ha találnánk az ókori Pannónia területén egy másik Seuso föliratot. Ennek azonban kevés a valószínűsége. Úgyhogy egyelőre örülünk annak és gyönyörködünk abban, amit sikerült megszereznünk.